

УДК 94(477.86-21):32.019.51:[002:82-3-94(0.062)]”192/193”

ІСТОРИЧНА ПРОЗА ЯК ЗАСІБ ІДЕОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА СВИТОГЛЯД УКРАЇНЦІВ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД (НА ОСНОВІ КНИЖОК «БІБЛІОТЕКИ ДЛЯ ВСІХ “РЯСТ”»)

Марія ПІРКО

Львівський національний університет імені Івана Франка
кафедра історичного краєзнавства
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна
e-mail: mariya.pirko@gmail.com

На основі друкованої продукції коломийського видавництва “ОКА” у статті аналізовано видання книжкової серії «Бібліотеки для всіх “Ряст”» (1927–1928 рр.), їхню жанрову складову, тематику випусків й систематичність. Усі твори бібліотеки об’єднує спільний мотив – висвітлення історичного минулого нашої держави та боротьба за єдність українського народу. Зроблено спробу з’ясувати роль серії в національно-патріотичному вихованні українців та книговидавничому русі міжвоєнного двадцятиліття.

Ключові слова: Коломия, видавництво “ОКА”, Бібліотека для всіх “Ряст”, Осип Кузьма, Іван Зубенко.

У міжвоєнний період на суспільно-політичне становище населення західних теренів України потужно вплинула поразка української революції, повалення державних органів ЗУНР, державний переворот у Польщі в 1926 р. та запровадження режиму “санації”. Українці сподівалися від нової влади серйозних змін у національній політиці, надання територіальної автономії Східній Галичині та Волині. Проте в реальному житті населення краю чекали серйозні перешкоди на шляху творення самостійної української держави. Активно продовжувалась політика полонізації українців, кресовий закон 1924 р. призупинив розвиток україномовного шкільництва, загострювались цензурні обмеження і переслідування видань рідною мовою.

Ці події спричинили появу на терені Галичини, в тому числі й Коломиї, майже зовсім неписьменного населення, моральний занепад тодішньої молоді, яка виростала зовсім далекою від потреб власного народу, підпадала під різні “чужинецькі” впливи, набирав критичного рівня¹. Але загроза жорстокого переслідування не зупиняла ідейних просвітників цього часу. Вони з надхненням зверталися до різних проявів національно-патріотичного й культурного виховання молоді, усвідомлювали, що формування вільної та самобутньої особистості можливе тоді, коли буде усунено штучну стіну між інтелігенцією й простими людьми, що століттями гальмувала створення єдиної нації. З цього приводу І. Лисяк-Рудницький ще наприкінці ХХ ст. писав: “Поступ української спільноти

¹ Степан Андрійшин, *Коломия у міжвоєнний період 1919–1939. Суспільно-політичний та національно-визвольний рух у Галичині*. (Коломия: Вік, 2010), 285.

виразився в розвитку інтелектуального життя, що відповідало потребам різнобічного модерного суспільства”². Саме завдяки ентузіазму громадських, суспільно-політичних, культурних діячів, релігійних наставників міжвоєнного двадцятиліття вдалося поступово налагодити видавничий процес та забезпечити українське суспільство “корисною” книгою.

Ось чому для видавців 20–30-х рр. ХХ ст. пріоритетним завданням було поширювати цікаву та доступну для українців лектуру. Такі обставини зумовили появу книжкової серії “Ряст” коломийського видавництва науково-популярної літератури “ОКА”.

Метою публікації є висвітлити феномен «Бібліотеки для всіх “Ряст”» як однієї із найдешевших видавничих серій цього часу в Галичині та з’ясувати її вплив на формування національного світогляду українців. Діяльність видавництва “ОКА” та його продукції досі не стала предметом спеціального дослідження. Головним джерелом для написання статті стали друковані книжечки цієї бібліотеки, а також епістолярна спадщина визначних діячів того часу. Поодинокі згадки про видання цієї інституції, в тому числі “Ряст”, є у працях М. Васильчука³, А. Курдидика⁴, М. Савчука⁵ та міжвоєнної періодики. Загальні відомості знаходимо і в енциклопедичних збірниках⁶ та наукових розвідках⁷ про авторів, твори яких публікувало коломийське видавництво.

Ініціатором та керівником видавництва, яке розпочало діяльність у 1921 р. при вул. Євангелицькій, 7 був Осип Кузьма – видавець, культурно-освітній діяч цього часу. Після закінчення учительської семінарії в Сокалі 1900 р., влаштувався вчителем народної школи ім. Т. Шевченка в Коломиї, “малому, правда, – згадує Петро Франко, – з гімназіями, друкарнями, товариствами, клубами і свідомою інтелігенцією містечку”⁸. З його ініціативи в 1909 р. розпочала діяльність “Видавнича спілка українського вчителства”, яку очолив Антін

² Іван Лисяк-Рудницький, “Українці в Галичині під австрійським пануванням”, Історичні есе: в 2 т. Т. 1, (Київ: Основи, 1994), 431.

³ Микола Васильчук, *Українська видавнича справа в Коломиї. Друга половина XIX-XX ст.* (Коломия: Вік: При-карпатський уні-вер-ситет ім. В. Стефаніка, 2012), 224.

⁴ Анатоль Курдидик, “Друковане слово в Коломиї”, *Коломия й Коломийщина: збірник споминів і статей про недавнє минуле*. Т. 46, (1988): 313–324.

⁵ Микола Савчук, Бібліотека “Ряст”, *Енциклопедія Коломийщини*, Зшиток 2, літера Б, (1998): 55.

⁶ *Енциклопедія Коломийщини. Зшиток 2, літера Б*, ред. Микола Савчук, Микола Васильчук, (Коломия: Вік, 1998), 120; *Енциклопедія Коломийщини. Зшиток 3, літера В*, ред. Микола Савчук, Микола Васильчук, (Коломия: Вік, 2000), 248.

⁷ Леся Бойчук, “Публіцистична діяльність Кирила Трильовського”, *Вісник Прикарпатського університету. Історія*, No. 20, (2011): 191–197; Микола Сулятицький, “Художня інтерпретація визвольних змагань періоду Першої світової війни в оповіданні О.М. Дерлиці “Воєнний дідич”, *Прикарпатський вісник НТШ. Слово*, No.2, (2009): 316–319; Іван Зубенко, *Вибране*. Том 1, упорядн. Тамара Касьяненко, Михайло Андрусак (Коломия: Вік, 2012), 576.

⁸ Справа Петра Франка, Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДІА України, м. Львів), ф. 640, оп. 1, спр. 13, арк. 2.

Крушельницький. Ця організація за рахунок власних коштів перейняла на себе друк книжечок, брошур, часописів місцевих товариств та інтелігенції. Робота в цій галузі сприяла формуванню О. Кузьми як видавця. У 1921 р. він засновує видавництво “ОКА” та працює у власній випозичальні книг і крамниці “Покутська Книгарня”⁹.

Видавництво “ОКА” друкувало свої книжки у трьох серіях. У першій – патріотичного українського змісту твори, зокрема друки авторів козацьких пригодницьких повістей для молоді (А. Чайковського, К. Поліщука, І. Зубенка). У другій серії здебільшого публікували переклади М. Мельника, А. Куприна, Б. Келермана, Д. Мережковського та інших.

У листі до А. Крушельницького від 10 грудня 1924 р. Осип Кузьма писав про непростий час для видавничої справи “на власну руку”. Ще до виходу у світ третьої серії видавець згадує, що “не йде се діло так, як би я собі того бажав, але тягну дальше і сподіюся, що трудности переможу”¹⁰. Тому наступні друки “ОКА” презентують книжечки “для всіх” під назвою “Ряст”. Черговий номер бібліотеки виходив щомісяця впродовж 1927–1928 рр. Основний зміст продукції згаданої серії, зі слів редакції, складають “події з нашої і наших сусідів минувшини, описи наших земель і інший цікавий і повчаючий матеріял”¹¹.

Якщо підрахувати обсяг друку серії, то назагал вона складає 14 випусків, які видавали щомісяця окремою книжкою “до 4-х аркушів друку 16°, з кольоровою художньою обкладинкою”¹². Щоправда, чотири випуски, а саме 5 і 6, 13 і 14, видавці об’єднали. Причинами цього є спільна тематика й ідея творів одного автора, виборча кампанія до сенату Польщі в 1928 р. та, згадане вище, скрутне матеріяльне становище видавництва. Номери книжкової серії можна поділити за жанровими критеріями: оповідання, нариси, оперета, комедія (жарт). Можна і за періодами формування української державності: княжий період, козацько-гетьманська доба, новий та новітній період. Але усі твори мають спільну тематику – відображають історичне минуле нашої держави.

Головним редактором бібліотеки був Іван Зубенко, який у 1925 р. у складі Львівського Українського театру Йосипа Стадника потрапляє до Коломиї – одного з “найсвідоміших міст у Галичині”¹³ в той час, центру політичної, культурної, літературної думки й осередку друкованого слова. Неабиякий організаторський та редакторський хист, талант публіциста дозволили йому

⁹ Микола Савчук, “Кузьма Осип Кирилович”, *Енциклопедія сучасної України (ЕСУ)*, отримано доступ 2014, http://esu.com.ua/search_articles.php?id=1511

¹⁰ Листи Кудрика Б., Кузелі З., Кузьми О., Кухти Т., Кушніра В. до Крушельницького А., Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника. Відділ рукописів, ф. 361, спр. 94, арк. 5.

¹¹ Андрій Чайковський, *Петро Конашевич-Сагайдачний: Історичний нарис*. “Ряст” Бібліотека для всіх. Популярний місячний; Вип. 1, (Коломия: Накладом видавництва “Ока”, 1927), 43.

¹² Там само, 43.

¹³ Іван Зубенко, *Вибране...*, 11.

поєднувати працю в декількох видавництвах й залишитись тут назавжди. Твори “професора Зубенка” неодноразово розміщували на шпальтах “Трибуни України”, “Українського Емігранта”, “Українського Голосу”, в “Театральному Мистецтві”, літературному додатку “Нового Часу”, “Жіночої Долі”. Про нього з теплом і повагою відгукувались друзі та співробітники. А “товариш по мистецькому цеху”¹⁴ часопису “Жіноча Доля” Міла Дороцька, якій автор присвятив повість “Зірка”, згадувала: “[...] Зубенко був чесною людиною, свідомий українець, письменник з деяким літературним дорібком. [...] Всією душею віддавався він праці [...], був мотором, що все порушував”¹⁵. У 1926 р. працівники видавництва “ОКА” писали про редактора як невтомну “бджілку” на культурно-просвітницькій ниві: “Нині, яко емігрант, перебуває Іван Зубенко в Галичині, не перестаючи працювати на ґрунті рідної культури, при найтяжчих матеріальних умовах життя”¹⁶.

Перший випуск “Рясту” – це історичний нарис “Петро Конашевич-Сагайдачний” Андрія Чайковського, своєрідна післямова роману “Сагайдачний”. Ще з юнацьких літ, мрією письменника було створити художню картину періоду українського козацтва: “Я поклав за ціль мого життя переповісти в белетристичній формі здебільшого нашу історію з козацького періоду і тим самим заповнити цю прогалину в нашій літературі. До того часу мало хто до того брався”¹⁷. І йому це вдалося, хоча праця на цій ниві вимагала колосальних зусиль. У нарисі “Петро Конашевич-Сагайдачний” автор піднімає проблему захисту рідної землі від нападу ворогів, акцентує увагу на зображенні життєвого шляху славного гетьмана, починаючи з нелегкого дитинства і до вершини його козацької слави. А. Чайковський через багатий арсенал художніх засобів, внутрішні монологи, характеристику головного героя іншими персонажами створив образ гетьмана непересічного таланту, який вірно служив рідному народу, відстоював його національні інтереси, дбав про культурно-просвітницький розвиток.

У репертуарі видавництва “ОКА” історичний нарис А. Чайковського не є першою опублікованою книгою. Редакторський колектив забезпечив українських читачів такими працями автора, як “На уходах” у 2-х частинах¹⁸, “За сестрою”¹⁹,

¹⁴ Іван Зубенко, *Зірка: Оповідання для молоді на тлі визвольних змагань*. (Коломия: Накладом Видавництва “ОКА”, 1926), 1.

¹⁵ Емілія Дороцька-Кулик, “Друковане слово в Коломії”, *Коломия й Коломийщина: Збірник споминів і спогадів про недавнє минуле*, (Філадельфія, 1988), 13.

¹⁶ Іван Зубенко, *Зірка: Оповідання для молоді на тлі визвольних змагань...*, 3.

¹⁷ Андрій Чайковський, *Спогади. Листи. Дослідження: У 3 т.*, ред. Б. З. Якимович, Т. 1. (Львів, 2002), 14.

¹⁸ Андрій Чайковський, *На уходах: Історичне оповідання для молоді*. Частина I. (Коломия: Накладом Вид-ва “ОКА”, 1925), 192; Чайковський А. *На уходах: Історичне оповідання для молоді*. Частина II. (Коломия: Накладом Вид-ва “ОКА”, 1925), 172.

¹⁹ Андрій Чайковський, *За сестрою: Оповідання з козацької старини*. (Коломия: Накладом Вид-ва “ОКА”, 1924), 127.

“Побратими”²⁰, “Віддячився”, “До слави”. Заслуговує уваги і початок твору. У серійному виданні бібліотеки “Ряст” нарис розпочинається зі слів: “Коли б мене хто питав, чому ми такі прибиті та понижені, що іноді боїмося перед чужинцями признатися, що ми члени великого українського народу [...]”²¹, а у виданні 1917 р. накладом Союзу Визволення України: “Ми не знаємо ані часу ані місця уродження славного гетьмана Петра Конашевича Сагайдачного”²². В останній публікації упущено одну сторінку тексту, який був своєрідним вступом до книжки. Або, можливо, А. Чайковський, дописав цей текст уже після першого друку історичного нарису. На жаль, сьогодні важко встановити, чи це була ініціатива редакторів, чи самого автора.

Героїчна доба історичних творів А. Чайковського має непересічне значення для формування характеру сучасної молоді, розширення культурно-просвітницьких та ідеологічних горизонтів людности Галичини. На рівні свого часу і вимог культурно-історичного життя західноукраїнських земель у міжвоєнний період письменник давав можливість читачеві заглибитись в історію рідного краю, пробуджував самосвідомість і національну пам’ять.

Про співпрацю з видавництвом О. Кузьми А. Чайковський згадував у листах до Івана Огієнка (митрополита Іларіона). Так, у листі від 10 листопада 1927 р. він пише, що коломийська накладня “ОКА” видала “5 видання “За сестрою” і І ч[астину] “Сагайдачного”, “Побратими” і видаватиме далі “До слави” 2 частини, та “Гетьман” теж 2 частини. Вийде історична повість “Сагайдачний” на п’ять частин”²³. У наступному листі від грудня 1927 – січня 1928 рр. згадує про видавничу серію “Ряст”: “Я вже подав три історичні розвідки: 1) “Сагайдачний” 2) “Про хотинську війну” 3) “Про царя Дмитра Самозванця”. Це послідне має для нашої історії значіння [...]”²⁴.

Історичні нариси письменника “Московський цар Дмитро Самозванець” і “Хотинська справа” вийшли друком у 5–6 випуску (лютий – березень 1928 р.) бібліотеки. Публікація творів й об’єднання двох номерів серії мало символічне значення того року – вибори до законодавчих польських органів, у яких взяли участь й галичани. Попри різноманітні перешкоди поляків, вибори 1928 р. відбулися зі значними успіхами для українців, які отримали майже 50% мандантів. Це була найбільша кількість українських парламентарів у сенаті²⁵ за нашу історію. Крім цього, появу “дещо спізненого” та подвійного числа “Рясту”,

²⁰ Андрій Чайковський, *Побратими: Історична повість*. (Коломия: Накладом Вид-ва “ОКА”, 1927), 288.

²¹ Андрій Чайковський, *Петро Конашевич-Сагайдачний: Історичний нарис...*, 3–4.

²² Андрій Чайковський, *Петро Конашевич Сагайдачний: Історичний нарис*. (Відень: Накладом Союзу Визволення України, 1917), 3.

²³ *Андрій Чайковський. Спогади. Листи. Дослідження*, ред. Б. З. Якимович, Т. 4. (Львів, 2007), 469.

²⁴ Там само, 470.

²⁵ *Боротьба трудящих Волині за визволення з-під гніту панської Польщі і возз’єднання з радянської Україною. 1921-1939*. Збірник документів і матеріалів, (Луцьк, 1957), 39.

коломийське видавництво пояснювало як брак часу й матеріалів у друкарні, через передвиборчі кампанії.

Основна ідея творів дублювала політичне життя Галичини: поляки і москалі використовували українців для власної користи, “заманювали” посадами, землями, обіцянками про мирне й краще життя, сіяли ворожнечу поміж них шляхом поділу на групи й партії (українські, москвофільські, польські), повільно роздроблювали українські культуру, народність, розсіювали віру в себе. Проте А. Чайковський вірить у майбутнє народу, держави, тому і закликає “користати з ліпшої учительки – історії”²⁶.

Другий випуск бібліотеки “Ряст” – історична праця Кирила Трильовського “Російська цариця Катерина II”. У брошурі автор описав колоніальну політику Катерини II (скасування Гетьманщини, запровадження кріпацтва на Україні, зміна територіально-адміністративного ладу), її зневажливе ставлення до всього українського, що дозволило “запечатати долю України” на століття. Текст нарису доповнюють біографії головних героїв (Катерини II, Петра III, братів Орлових, графа Потьомкіна та інших), історичні факти, уривки з листування придворних осіб і послів, гіпотези дослідників з окремих питань державного перевороту, правління Катерини II та власні роздуми К. Трильовського. Зустрічаємо у праці й чимало цитат Тараса Шевченка, який стверджував, що Катерина II власне “доконала вдову-сиротину” [Україну – *М.П.*]. Цікавий момент у вступі редактори зазначають, що саме російська цариця “зруйнувала Січ, а “батько Кирило” відродив її традиції”²⁷, і вже від 1900 р. на території Галичини розросталась мережа пожежно-руханкових товариств “Січ”. Їхня діяльність знаменувала появу Українських Січових Стрільців, а Кирило Йосифович – адвокат, депутат австрійського парламенту, Галицького сойму, член Національної Ради ЗУНР та ідеолог січового руху, був головою Бойової Управи УСС.

Кирило Трильовський, замешкавши в Коломиї, написав і декілька наукових праць, де він розкриває свої політико-правові погляди, позаяк сам був адвокатом. Особливого значення надавав фактам порушення прав людности західно-українських земель польським урядом, захищав інтереси не лише галичан, а й представників інших народів та національностей. Заслугує уваги його нарис “Боротьба італійців за свободу і соборність”, яка вийшла у травні 1928 р. – 8 випуск серії “Ряст”. У вступі автор зазначає, що метою праці є зацікавити український загал “справою боротьби італійців за соборність і злуку”, адже їхня боротьба не була одноактовою дією, “без перерви, як пр. новітні греки”, а поділялась на декілька етапів, між якими “були значні історичні перешкоди” та

²⁶ Андрій Чайковський, *Московський цар Дмитро Самозванець. Хотинська справа: Історичні нариси*. “Ряст” Бібліотека для всіх. Популярний місячний; Вип. 5–6, (Коломия: Накладом видавництва “ОКА”, 1928), 1.

²⁷ Кирило Трильовський, *Російська цариця Катерина II*. “Ряст” Бібліотека для всіх. Популярний місячний; Вип. 2, (Коломия: Накладом видавництва “ОКА”, 1927), 1.

які тривали “майже по 10 літ”²⁸. Крім того, січовик зауважує, що періоди реакції, які наставали після піднесення національно-визвольного руху, його провідники використовували для виявлення недоліків попередніх етапів, щоб окреслити плани на найближче майбутнє, для його кращої організації та підтримки ідейно-патріотичних настроїв населення. Отже, можна провести паралель між боротьбою італійців та українців, тому що українські політичні й громадсько-культурні діячі розробляли механізми, щоб забезпечити захист прав і свобод власного народу, докладали чималих зусиль до утворення самостійної України. Недарма, І. Франко в 1888 р. писав, що К. Трильовський “відомий як популярний публіцист” та вдало “уміщує численні дописи про життя і потреби народу в українських часописах”²⁹.

Серед низки соціально-економічних проблем Галичини в міжвоєнний період чільне місце посідала тема еміграції, яка охопила понад 50% населення. Такі значні показники стали результатом аграрного перенаселення в регіоні (на середину 20-х років кількість селян становила 1,5 млн. чоловік)³⁰ та активна еміграційна політика, яку проводили урядові кола чужоземних держав (Польща, США, Канада, Бразилія, Аргентина, Румунія, Боснія і Герцеговина та інші). В останній третині XIX – на початку XX ст. пріоритетне місце посідала Бразилія. На зростання еміграційного потоку сюди значний вплив справило скасування у Бразилії рабства, повалення монархії та підписання декрету про імміграцію у червні 1890 р.³¹. З цього приводу в газеті “Громадський Голос” писали: “Нужда галицька так надійшла нашим людям, що і в пекло не бояться йти, щоб лиш втекти від рідного краю. [...] пішов голос про Бразилію. Незнаний це край, далекий, але народ не зважав, не роздумував довго: утекти з неволі – це одинока рада. [...] Тисяча братів наших переселились до Бразилії, а як їм там живеться, про це досі не мали ми докладної відомости [...]”³².

Масовий еміграційний рух у Галичині, особливо “бразильська гарячка”, не могли не зачепити українських письменників. Так, на цю тему створив цикл поезій “До Бразилії” Іван Франко, якраз у розпал першої хвилі переселення до заморської країни. У 1896 р., з’явилися повісті А. Чайковського “Бразилійський гаразд” та “У чужім гнізді”, у 1900 р. – “Камінний хрест” В. Стефаніка. У творах перед читачем постає реальна картина поневірянь українського селянина в еміграції, їхнє безвихідне становище та пристосування до нових умов життя. Не без причини, А. Чайковський писав: “Бідні матері, яким судила доля поховати

²⁸ Кирило Трильовський, *Боротьба італійців за свободу та соборність* “Ряст” Бібліотека для всіх. Популярний місячник; Вип. 8, (Коломия: Накладом видавництва “ОКА”, 1928), 3.

²⁹ Леся Бойчук, “Публіцистична діяльність Кирила Трильовського”..., 191–192.

³⁰ Степан Качараба, “Еміграційна політика Польщі та її реалізація на Західній Україні. 1919–1939”, *Проблеми слов’янознавства*, No.52, (2002): 73.

³¹ Степан Качараба, “Бразилійський гаразд” Андрія Чайковського: художній вимисел чи історична реальність”, *Вісник Львівського університету. Серія історична*, No.48, (2013): 104.

³² Вісті з Бразилії // *Громадський Голос*. No.10, 1 червня, (1896).

своїх дітей у хвилях морських, ходили мов неживі. Пожовкли з горя, почорніли від гарячого вітру і сонця, ніг не могли волочити”³³.

Особливості життя українців у Бразилії піднімає у своїй праці син Великого Каменяря Петро Франко, який з вересня 1922 р. вчителював у державній гімназії в Коломиї³⁴. Його оповідання “В пралісах Бразилії”, яке видали 7 випуском бібліотеки “Ряст” у 1928 р., репрезентує інший бік проблем еміграції. Своім “щасливим кінцем” автор заохочує переселенців об’єднатись і допомагати одне одному, не забувати рідних коренів, а зберігати й розвивати свою національну ідентичність у незвіданих краях. Принагідно зазначити, що П. Франко, любить і поважає свій народ, зосереджує увагу на героїзмі, відданості та наштовхує українських емігрантів на промисли, дає їм поради як натрапити на “золоті жили” у невідомому краї та розбагатіти³⁵.

Досягнення Петра Франка на письменницькій ниві посідають не менш вагоме місце, ніж заслуги у спортивній чи науковій ділянках. Він увійшов в українську літературу разом з новою генерацією діячів, серед яких у Галичині жили й працювали В. Стефаник, Марко Черемшина, Б.-І. Антонич, О. Кобилянська, Б. Лепкий, М. Рудницький та інші. На превеликий жаль, до сьогодні ми не маємо глибокого професійного аналізу його літературної спадщини, за винятком невеликої оглядової статті Зиновії та Віри Франко “Петро Франко у вимірах часу”, написаної ще у 1990 р. і яка недоступна широкому загалові³⁶. Свої твори він писав у руслі національних традицій з метою розширити тематичні горизонти української літератури.

Від 1928 р. розпочинається активна літературна діяльність пластуна, виходить 12 номер бібліотеки “Ряст”, який подарував читачам “Махнівську попівну: Історичне оповідання з 1648 р.”. Тут автор змальовує окремі епізоди жорстокої боротьби українського народу за волю, віру і власну державу, та польського, який “огнем і мечем гнобив православних”, українські церкви перетворювали на “понурі мури єзуїтських шкіл, монастирів домінікан і бернардинів”³⁷. П. Франко використав чимало історичних фактів цього періоду, детально описав стратегію і тактики бою двох таборів. Він згадав, як Б. Хмельницький “підняв увесь народ”, зрадника воєводу Тишкевича, славні подвиги М. Кривоноса, духовних наставників українського народу. У невеликому за обсягом оповіданні, йому

³³ Андрій Чайковський, *У чужому гнізді. Повісті з XIX століття*. Твори у восьми томах. Т. V. (Львів, 1994), 558.

³⁴ Справа Петра Франка, ЦДІА України, м. Львів, ф. 640, оп. 1, спр. 1, арк. 1.

³⁵ Юрій Кучабський, *Петро Франко: Сторінки життя*. (Львів, 1999), 82.

³⁶ Неопублікована стаття (16 машинописних сторінок) зберігається у фонді 640 “Петро Іванович Франко – інженер-хімік” ЦДІА України, м. Львів. Творчу спадщину Тараса Франка (художні твори, наукові та науково-популярні дослідження, статті, повідомлення, рецензії, відгуки, мемуаристика, епістолярна спадщина), брата Петра, зібрані й упорядкували Євген Баран і Наталя Тихолоз у книзі в 2-х томах “Тарас Франко. Вибране”.

³⁷ Петро Франко, *Махнівська попівна. Жінка: Історичні оповідання*. “Ряст” Бібліотека для всіх. Популярний місячник; Вип. 12, (Коломия: Накладом видавництва “ОКА”, 1928), 33.

вдалось передати почуття й тривоги головних героїв, ненависть селян до панів, яка накопичувалась роками, відвагу козаків та любов українців до рідної землі. Наступний твір цієї збірки – історичне оповідання “Жінка”, яке письменник написав у Коломиї в серпні 1925 р. Тут йде мова про часи Івана Мазепи, коли “панував на Україні лад та порядок [...] ніде не проявлялося своєвільство та самоволя”³⁸. П. Франко показує, як січовики після кривавих битв, ховали тимчасово шаблі, бралися за чепіги, повертались до зимівників, займались ремеслами, пропивали “добич нелічену в веселому гурті”, шукали дружин, щоб “серце юнацьке потішити”³⁹.

Метою видавничої серії “Ряст”, за словами видавців, було “популяризація нашої героїчної, славної минувшини [...]; описи життя-буття й праці визначних осіб: воявників, винахідників, учених, мистців, добродіїв людства”⁴⁰. Цю ідею сповідував і письменник, громадський діяч Іван Зубенко, життєвий шлях якого від 1925 р. тісно пов’язаний із прогресивною українською інтелігенцією Коломиї: Леонтієм Кузьмою, Іваном Франком, його сином Петром, Андрієм Чайковським та його родиною, режисером Миколою Бенцалем, родиною Дядиноків та іншими⁴¹.

У творчому доробку І. Зубенка окрему сторінку становлять твори на історичну тематику, зокрема драматургія. У передмові до його повісті “Зірка” видавництво “ОКА” у 1926 р. повідомило, що “головне тло творів – це визвольні змагання української нації, яким автор віддав найліпші молоді роки свого життя”⁴². А в червні 1928 р. ця сама накладня публікує історичну оперету на три дії “Ганжа Андібєр”, де драматург висвітлює козацьку звитягу в боротьбі проти московського, турецького і польського поневолення України, гострі соціальні суперечності, що склались в часи визвольної війни 1648–1854 рр. І. Зубенко, як художник слова, прославляє запорожців (“славне лицарство низове”, “месники за народні кривди”, “Славне Запорожжя”), звертає увагу на справедливість й розсудливість отаманів, на “зрадницькі позиції” української старшини.

Видавничий колектив бібліотеки “Ряст” поширював серед загалу не лише твори про славу козацьку добу, а й висвітлював трагічні сторінки нашого минулого. У пам’яті багатьох українців, і не тільки, закарбувались жахливі події Першої світової війни, які відтворив Микола Дерлиця у “Воєнному дідичі”. У белетристичній формі автор змальовує усі лихоліття, які пережив український народ під час воєнний дій: руйнації, польові суди, провокації з боку влади й

³⁸ Петро Франко, *Махнівська повість. Жінка: Історичні оповідання*. “Ряст” Бібліотека для всіх. Популярний місячний; Вип. 12, 33.

³⁹ Там само.

⁴⁰ Іван Зубенко, *Ганжа Андібєр*. “Ряст” Бібліотека для всіх. Популярний місячний; Вип. 9-10, (Коломия: Накладом видавництва “ОКА”, 1928), 1.

⁴¹ Іван Зубенко, *Вибране...*, 12.

⁴² Іван Зубенко, *Зірка: Оповідання для молоді на тлі визвольних змагань...*, 3.

односельчан, насильство, знущання, шибениці, розстріли тощо. М. Дерлиця передає настрої та переживання селян за власне життя і долю своєї батьківщини, байдужість влади до своїх обов'язків перед народом: “ні вийти, ні жадні інші власті не урядували, навіть не признавалися, а то й ховалися”⁴³. Натомість, у роботі згадано про перші формування та вишколи Українських Січових Стрільців, які “походили зі всіх сторін Галичини і кров'ю в боях засвідчили, що український загал не є зрадницький”⁴⁴, їхню відвагу, “значіння” й “боеву силу”. У такий період, коли багаті грабують бідних, вбивають “десятки найчільніших громадян, визначних українців”⁴⁵, заради наживи зраджують сімейні цінності, “продають” рідну землю, совість, усе людське, важко зрозуміти хто є “свій”, а хто ворог. М. Дерлиця не боїться писати правду, не приховує фактів, лише змінює імена дійових осіб, з вірою дивиться у майбутнє: “найактивніші елементи, відчувають потребу своєї державности. [...] А час працює для України!”⁴⁶.

“На що ми, українці здібні? Ми не здатні до державного будівництва! Нам ще треба варягів! [...]”, – такими словами розпочинається вступна стаття 4-го номеру видавничої серії. А й справді, якщо заглибитись у минуле нашої держави, українська еліта постійно орієнтувалась або на москалів, або на поляків, або на варягів, або на європейських провідників, тільки не на власні сили. Плеяда науковців вважають, що саме це зумовило розмаїття політичних думок, відсутність ініціативних патріотів, розкол селянських мас, перешкоди на відродженні та будівництві української держави. Серед них і Д. Шумей, який у праці “Нормани = Варяги” спростовує думки Нестор “чорноризця” про вплив норманів на розвиток Київської Русі та зазначає, що “великі київські князі таки були слов'янського, місцевого походження”⁴⁷. Як доказ – чисто слов'янські імена Олег, Святослав, Володимир та інші⁴⁸. Цим твором автор закликає українців повірити у власні сили, шукати правду в історичних джерелах та не забувати про славу історію своїх предків.

Ідеологічний вплив на формування національного світогляду молоді прослідковуємо і на сторінках 11 номеру “Рясту” – брошури Григорія Омельченка “Я. Г. Кухаренко. Наказний отаман війська Чорноморського”. Це було ювілейне видання з нагоди 50-ої річниці підготовки до друку видання збірки його творів й 65-ої річниці смерті “батька-отамана”. Важливим джерелом інформації про життя та громадсько-культурну діяльність Якова Кухаренка

⁴³ Микола Дерлиця, *Воєнний дідич*. “Ряст” Бібліотека для всіх. Популярний місячний; Вип. 3, (Коломия: Накладом видавництва “ОКА”, 1927), 49.

⁴⁴ Там само, 61.

⁴⁵ Там само, 58.

⁴⁶ Там само, 43.

⁴⁷ Д. Шумей, *Нормани = Варяги: Історичний нарис*. “Ряст” Бібліотека для всіх. Популярний місячний; Вип. 4, (Коломия: Накладом видавництва “ОКА”, 1928), 43.

⁴⁸ Автор статті підтримує думку, що імена Олег, Ольга є слов'янізованою формою скандинавських імен Helgi та Helga.

виступає листування з Великим Кобзарем, “будителем” української нації Т. Шевченком, який вважав наказного отамана братом по літературі, духу та почуттях до українського народу⁴⁹, а Г. Омельченко писав: “Навіть вороги Кухаренка цінили в ньому доброго товариша, шляхетного вояка і не здібного на лукавство ворога”⁵⁰. Позаяк це не було основною метою автора, він хотів ознайомити галицького читача з українською специфікою кубанського краю і творчістю одного з найкращих його представників. Таку ціль ставили перед собою і видавці книжкової серії: “описи життя-буття на наших українських ріжних закутинах, про які ми так мало знаємо, як от: Кубань, Зелений Клин, Крим, Закарпаття і т. д.”⁵¹. Провідним завданням Кухаренка було популяризувати історичне минуле нашої держави серед чорноморців. Як “талановитий письменник”⁵² він дарує читачам образи славних козаків, які завжди стоять на захисті рідної землі, а коли Січ зруйнували, “вільна душа козацтва шукає іншого виходу і знаходить його в заснуванні Кубансько-Чорноморського козацтва”⁵³. У творах Я. Кухаренка ми бачимо творчий потенціал українців, їхню любов до пісні (“Чорноморський побут”), тонкий гумор (“Вівці і чабани в Чорномор’ї”), розсудливість та “майстерність ошукати” навіть москаля (“Вороний кін’”). Отже, активна діяльність наказного отамана Чорноморського війська на літературній та громадській нивах, дозволила “відкрити” галичанам, й українській спільноті загалом кубанський регіон та зумовила неабиякий вплив на розвиток патріотичного та національно-культурного простору ХІХ ст.

Упродовж віків український народ зазнавав утисків від чужоземних держав. Кривавою сторінкою в нашій історії є роки правління “хижого” царя Івана ІV Грозного, про що читачі дізнаються із повісті Костянтина Шильдкрета “Крила холопа”. Переклад “отсеї прегарної історичної повісти” зробив редактор згаданої книжкової серії І. Зубенко. Щоб передати усі “жахіття” того часу та, власне, колорит історичного твору, перекладач зберігає московську форму імен, прізвищ та оригінальних для української мови слів (“Нікішка”, “Федько”, “Івашко”, “холоп”, “кокошник”, “застенок” тощо). В образі розумного майстра Нікішки автор уособлює весь український народ, який найбільше в житті прагне свободи, власної незалежної держави. Але шлях до омріяного майбутнього – нелегкий і

⁴⁹ Листування не було регулярним – тягнеться воно від 30 вересня 1842 р. і до 25 березня 1860 р. Відомо про один лист Я. Кухаренка до Т. Шевченка і 13 листів Т. Шевченка до Я. Кухаренка. Детальну інформацію про дружбу поета й отамана, уривки з їхніх листів подає краєзнавець В. Орел у праці “Атаман Кухаренко и его друзья” (Краснодар, 1994. Книга вийшла посмертно з ініціативи вдови Л. Орел). На відміну від Г. Омельченка, автор звертає увагу на життєвий шлях Я. Кухаренка, його військову кар’єру, перші успіхи на літературній ниві та коло його друзів.

⁵⁰ Григорій Омельченко, *Я.Г. Кухаренко: Наказний отаман Війська Чорноморського*. “Ряст” Бібліотека для всіх. Популярний місячний; Вип. 11, (Коломия: Накладом видавництва “ОКА”, 1928), 10.

⁵¹ Андрій Чайковський, *Петро Конашевич-Сагайдачний: Історичний нарис...*, 44

⁵² Так відгукувався про Я. Кухаренка П. Куліш.

⁵³ Григорій Омельченко, *Я.Г. Кухаренко: Наказний отаман Війська Чорноморського...*, 59.

тернистий. І герої повісті, і українці пережили багато втрат, поневірянь, але ніколи не здавались та гордо заявляли: “[...] Але не бути тому! Скорше загину”⁵⁴. Принагідно згадати, що “Крила холопа” надрукували об’єднаним випуском, який став останньою книгою бібліотеки “Ряст”.

Художнім оформленням серії займався обдарований живописець і графік Василь Дядинок. Обкладинку кожного випуску митець оздобив рослинним орнаментом у графічному стилі. До окремих творів редактори додавали портрети головних героїв. Наприклад, гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, російської цариці Катерини II, наказного отамана війська Чорноморського Якова Кухаренка, що, також, сприяло розширенню світогляду населення. У художньо-мистецькому плані видавничя серія набагато скромніша, ніж продукція концерну І. Тиктора “Українська Преса”, яку видавали у Львові. “Видавництво не розпоряджає ні капіталами, ні засобами, – справедливо зазначає колектив “ОКА”, – і тому випускає книжечки скромні, без прикрас – як прості сірі рядовики-жовніри”⁵⁵. Це дозволяє стверджувати, що видавці, редактори й самі автори, впевнено крокували до мети. Вони хотіли, щоб у важких суспільно-політичних та культурно-просвітніх умовах міжвоєнного двадцятиліття “ті рядовики не залежували полиць, а йшли під курні стріхи, до бідних та вогких кімнат нашої учачоїся молоді і сповняли своє завдання”⁵⁶.

Про літературну й виховну цінність у національно-патріотичному руслі книжечок бібліотеки “Ряст” писав Клим Обух (літературний псевдонім К. Трильовського) в українському щоденному виданні “Свобода” у Джерсі-Сіті. “Як бачимо, – зазначає автор, – то “Ряст” подає дуже інтересний матеріал до читання, а щож може бути для нас, поневолених українців, уважнішого, як довідатись про способи боротьби о свободу і злуку [...]!”⁵⁷. Крім цього він звертається до усіх читачів і закликає поширювати українські книжки, які допомагають руйнувати стереотипи й комплекси меншовартости власного народу, залучають свідомих патріотів до спільних дій у боротьбі проти ворога. А земляків “за океаном” просить матеріальної допомоги для українських видавництв Галичини і цією великою справою “піддержати не лиш любов до поневоленої Вітчизни, але і жадобу визволення з неволі”⁵⁸.

Отже, видавничий колектив реалізував поставлені завдання – опубліковані твори відіграли чималу роль у національно-патріотичному, культурно-просвітньому розвитку населення краю. Історичне минуле українського народу,

⁵⁴ Костянтин Шильдкрет, *Крила холопа: Історична повість з часів царя Івана Грозного*, пер. Івана Зубенка. “Ряст” Бібліотека для всіх. Популярний місячний; Вип. 13-14, (Коломия: Накладом видавництва “ОКА”, 1928), 70.

⁵⁵ Олександр Купрін, *Остання любов Соломона: Суляміт*, пер. Володимир Супранівський, (Коломия: Накладом видавництва “ОКА”, 1924), 53.

⁵⁶ Там само, 54.

⁵⁷ Клим Обух, “Нові книжки й видавництва: “Ряст” в Коломиї”, *Свобода, Джерсі-Сіті*, No.153, 3 липня, (1928).

⁵⁸ Там само.

реальні дійові особи, картини з життя воєнних подій, буднів простого люду зацікавили не лише представників інтелігенції, а й міщан, селян, чужоземців. Згадані автори, частково “граючи на струнах романтичного сентименталізму”⁵⁹, відкрили загалові події, які глибоко закарбувались у нашій пам’яті, сприяли формуванню національної самосвідомости, діалогу українців з рідною історією, звертали увагу на виховання любови до батьків, до рідної мови, вірність у дружбі, коханні, навчали відстоювати свободу і незалежність особистости, народу, держави.

HISTORICAL PROSE AS A MEANS OF UKRAINIAN IDEOLOGICAL INFLUENCE IN THE INTERWAR PERIOD (BASED ON THE LIBRARIES OF “RIAST”)

Mariya PIRKO

Ivan Franko National University of Lviv,
Department of Local History
Universytetska 1, 79000 Lviv, Ukraine
e-mail: mariya.pirko@gmail.com

For a long time the Polish government has restricted the right of Ukrainians to receive education, to study their native history, continued polonization, accentuated censorship and forbade publications in native language on the territory of Galicia. The article explains how a book series “Library for all “Riast” appeared in Kolomyia.

The initiator and head of the publishing house “OKA” was the cultural and educational figure of this time Osyp Kuzma. The main editor of the series was a writer, playwright, poet, literary critic, and journalist Ivan Zubenko. The Library “Riast” consisted of 14 names which were issued monthly during 1927–1928 except is 3 issues.

The publication of the book series can be divided by genre criteria: essay, story, drama, comedy. However, all these writings have a common theme – a reflection of the historical past of our state. The authors raised the issue of the struggle of the Ukrainian people for independence, for their own rights. In addition, they raised the problem of the unity of Ukrainian people, the growth of the emigration movement, the cultural special features, traditions and everyday life in different parts of the country (Kuban, Transcarpathia, Zelenyi Klyn).

Consequently, the publishers of the book series “Riast” published literature writings that have played a significant role in the national-patriotic, cultural and educational development of the population of this region. Representatives of the intelligentsia, bourgeoisie, peasants, young people, foreigners, with curiosity and enthusiasm, read about real historical figures and the life of ordinary people. These books, like any serial edition, have received many positive reviews in Ukrainian and foreign newspapers. There are many artistic elements in each book, but the authors presented general events that were deeply imprinted in Ukrainian memory, promoted the formation of national consciousness, and taught to defend the freedom and independence of the individual, people, and the country.

Keywords: Kolomyia, publishing house “OKA”, “Library for all “Riast”, Osyp Kuzma, Ivan Zubenko.

⁵⁹ Андрій Чайковський, *Запорозжя: Історична довідка*. (Київ: Дніпро, 1990), 517.

REFERENCES

1. Andriishyn, Stepan. Kolomyya in the interwar period of 1919–1939. Public-political and national liberation movement in Galicia. Kolomyya: Vik, 2010. (in Ukrainian)
2. Boichuk, Lesia. “Kyrylo Trylovskyy leaflets activity”, Newsletter of Precarpathian University. History, No.20, (2011): 191-197. (in Ukrainian)
3. Chaikovskiy, Andriy. Brotherhood: Historical novella. Kolomyya: Publusing house “OKA”, 1927. (in Ukrainian)
4. Chaikovskiy, Andriy. For the sister: A story from the Cossack antiquity. Kolomyya: Publusing house “OKA”, 1924. (in Ukrainian)
5. Chaikovskiy, Andriy. In foreign nest. A story from XIX century. Writings in eight volumes. Vol. V. Lviv, 1994. (in Ukrainian)
6. Chaikovskiy, Andriy. Moscow tsar Dmytro Samozvanets. Case of Hotyn: Historical essays. The Library for all “Riast”. Popular monthly, No.5-6, Kolomyya: Publusing house “OKA”, 1928. (in Ukrainian)
7. Chaikovskiy, Andriy. On the Quest: Historical story for young people. Vol.1. Kolomyya: Publusing house “OKA”, 1925. (in Ukrainian)
8. Chaikovskiy, Andriy. Petro-Konashevych Sagaidachny: Historical essay. The Library for all “Riast”. Popular monthly, No.1, Kolomyya: Publusing house “OKA”, 1927. (in Ukrainian)
9. Chaikovskiy, Andriy. Petro-Konashevych Sahaidachny: Historical essay. Vienna: The Union of Liberation of Ukraine, 1917. (in Ukrainian)
10. Chaikovskiy, Andriy. Zaporozhia: Historical reference. Kyiv: Dnipro, 1990. (in Ukrainian)
11. Chaikovskyy Andriy. Memoirs. Letters. Research, edited by Yakymovich Bohban. Lviv, 2007. Vol. 4. (in Ukrainian)
12. Derlytsa, Mykola. Military Didich. The Library for all “Riast”. Popular monthly, No.3, Kolomyya: Publusing house “OKA”, 1927. (in Ukrainian)
13. Dorotska-Kulyk, Emiliya. “Printed word in Kolomyya”, Kolomyya and Kolomyshchyna: Collection of remembrance and memories of the recent past. Philadelphia, 1988. (in Ukrainian)
14. Franko, Petro. Mahnivska popivna. Woman: Historical stories. The Library for all “Riast”. Popular monthly, No.12, Kolomyya: Publusing house “OKA”, 1928. (in Ukrainian)
15. Kacharaba, Stepan. “Brazylisyyi harazd” by Andriy Chaikovskiy: artistic fiction or historical reality”, Visnyk of Lviv University. Series History, No.48, (2013): 104–114. (in Ukrainian)
16. Kacharaba, Stepan. “Emigration policy of Poland and its realization in Western Ukraine. 1919–1939”, Problems of Slavonic studies, No.52, (2002): 73–85. (in Ukrainian)
17. Kuchabskyy, Yuriy. Petro Franko: Pages of life. Lviv, 1999.
18. Kuprin, Oleksandr. Solomon’s Last Love: Sulaimit, translation by Supranivskyy Volodymyr. Kolomyya: Publusing house “OKA”, 1924. (in Ukrainian)
19. Kurdydyk, Anatol. “Printed word in Kolomyya”, Kolomyya and Kolomyshchyna: Collection of remembrance and memories of the recent past. Philadelphia, 1988, 313–324. (in Ukrainian)
20. Letters of Kudricka B., Kuzeli Z., Kuzmy O., Kuhty T., Kushnira V. to A. Krushelnytsky, Stefanyk Lviv scientific library. Department of manuscripts, Fond 361, File 94, Sheets 22. (in Ukrainian)
21. Lysiak-Rudnytsky, Ivan. “Ukrainians in Galicia under the Austrian domination”, Historical essays in 2 vol. V.1, Kyiv: Osнова, 1994. (in Ukrainian)

22. Obukh, Klym. "New books and publishing houses: "Riast" in Kolomyya", Svoboda, Jersey City, No.153, (1928). (in Ukrainian)
23. Omelchenko, Gregory. Yakiv Kuharenko: Designed chieftain of the Black Sea troops. The Library for all "Riast". Popular monthly, No.11, Kolomyya: Publusing house "OKA", 1928. (in Ukrainian)
24. Savchuk, Mykola. "Kuzma Osyp Kyrylovych", Encyclopedia of modern Ukraine, accessed 2014, http://esu.com.ua/search_articles.php?id=1511
25. Savchuk, Mykola. "The Library "Riast", in Encyclopedia of Kolomyyshchyna, Vol.2, Let. B, edited by Mykola Savchuk, Mykola Vasylyshuk. Kolomya: Vik, 1998. (in Ukrainian)
26. Shumei D. Norman = Vikings: Historical essay. The Library for all "Riast" The Library for all. Popular monthly, No.4, Kolomyya: Publusing house "OKA", 1928. (in Ukrainian)
27. Shyldkret, Kostyantyn. The wings of a slave: A historical story from the days of Tsar Ivan Groznyy, translation by Zubenko Ivan. The Library for all "Riast". Popular monthly, No.13-14, Kolomyya: Publusing house "OKA", 1928. (in Ukrainian)
28. Suliatitsky, Mykola. "Artistic interpretation of liberation competitions of period of the First world war in story p. M. Derlitsya "Military Didich", Precarpathian Bulletin of the Shevchenko Scientific Society. Word, No.2, (2009): 316–319. (in Ukrainian)
29. The Case of Petro Franko, Central State Historical Archive of Ukraine in Lviv, Fond 640, Series 1, File 13, Sheets 141. (in Ukrainian)
30. The Case of Petro Franko, Central State Historical Archive of Ukraine in Lviv, Fond 640, Series 1, File 1, Sheets 3. (in Ukrainian)
31. Encyclopedia of Kolomyyshchyna. Vol.2, Let. B, edited by Mykola Savchuk, Mykola Vasylyshuk. Kolomya: Vik, 1998. (in Ukrainian)
32. Encyclopedia of Kolomyyshchyna. Vol.3, Let. C, edited by Mykola Savchuk, Mykola Vasylyshuk. Kolomya: Vik, 2000. (in Ukrainian)
33. The struggle of the workers of Volinia for the liberation from the oppression of the lordly Poland and reunification with the Soviet Ukraine. 1921-1939. Collection of documents and materials. (Lutsk, 1957). (in Ukrainian)
34. Trylovskiy, Kyrylo. Russian Queen Catherine II. The Library for all "Riast". Popular monthly, No.2, Kolomyya: Publusing house "OKA", 1927. (in Ukrainian)
35. Trylovskyy, Kyrylo. The struggle of the Italians for freedom and unity. The Library for all "Riast". Popular monthly, No.8, Kolomyya: Publusing house "OKA", 1928. (in Ukrainian)
36. Vasylychuk, Mykola. Ukrainian publishing in Kolomyya. The second half of the 19th–20th centuries. Kolomya: Vik, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, 2012. (in Ukrainian)
37. Zubenko, Ivan. A star: A story for young people based on liberation struggles. Kolomyya: Publusing house "OKA", 1926. (in Ukrainian)
38. Zubenko, Ivan. Ganzha Andyber. The Library for all "Riast". Popular monthly, No.9–10, Kolomyya: Publusing house "OKA", 1928. (in Ukrainian)
39. Zubenko, Ivan. Selected. Vol.1, edited by Kasianenko Tamara, Andrusiak Myhailo. Kolomya: Vik, 2012. (in Ukrainian)